

Peter Sloterdijk

Kritiek van de cynische rede

Vertaald door Tinke Davids
Herzien door Hans Driessen

Boom | Amsterdam

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Kritik der zynischen Vernunft*

© 1983 Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main

© 2013 Uitgeverij Boom, Amsterdam. Deze uitgave is een herziene editie van de in 1984 bij Uitgeverij De Arbeiderspers verschenen vertaling.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: Marry van Baar

Verzorging binnenwerk: image realize

Afbeelding omslag: © Minneapolis Institute of Arts / The Bridgeman Art Library

ISBN 978 94 6105 755 6

NUR 730

www.uitgeverijboom.nl

Inhoud

Dertig jaar later. Voorwoord bij de Nederlandse heruitgave	II
Inleiding	19
Deel I	
Speurtochten. Vijf overwegingen vooraf	35
1 Cynisme – Schemering van het valse bewustzijn	37
2 Verlichting als gesprek – Ideologiekritiek als voortzetting van het mislukte gesprek met andere middelen	45
3 De acht ontmaskeringen – Revue van de kritiek	59
I. Kritiek van de openbaring	59
II. Kritiek van de religieuze illusie	63
III. Kritiek van de metafysische schijn	72
IV. Kritiek van de idealistische bovenbouw	75
V. Kritiek van de morele schijn	80
VI. Kritiek van de transparantie	88
VII. Kritiek van de natuurlijke schijn	95
VIII. Kritiek van de particuliere schijn	103
4 Na de ontmaskeringen: Cynisch halfdonker. Schetsen over de zelfherroeping van het ethos van de verlichting	123
I. Verlichte verhindering van verlichting	124
II. Breking van het licht van de verlichting	130
1. De breking door de tijd	130
2. De breking door partijen	133
3. De breuk in sectoren	133
4. De breking door de intellectuelen	134
III. Het intrappen van half openstaande deuren	136
IV. Marxistische elegie: Althusser en de ‘breuk’ in Marx	139
V. Levensgevoel in het halfdonker	148

5	‘Op zoek naar de verloren vrijpostigheid’	153
I.	Griekse filosofie van de vrijpostigheid: kynisme	153
II.	Tegen de idealistische wind in pissen	156
III.	Burgerlijk neokynisme: de kunsten	160
IV.	Cynisme als vrijpostigheid die voor de andere partij heeft gekozen	164
V.	Theorie van de dubbelspion	168
VI.	Vrijpostige sociale geschiedenis	170
VII.	Belichaming of splitsing	174
VIII.	Psychopolitiek van de schizoïde maatschappij	176
IX.	Onbeschaamd geluk	180
X.	Bommeditatie	185

Deel 2

	Cynisme in het wereldproces	191
--	------------------------------------	-----

I	Fysiognomisch hoofddeel	193
A.	De psychosomatiek van de tijdgeest	195
1.	Tong, uitgestoken	197
2.	Mond, boosaardig glimlachend, scheef	199
3.	Mond, bitter, zuinig	199
4.	Mond, luid lachend, grote bek	200
5.	Mond, opgewekt, rustig	201
6.	Ogenblikken, ogenblokken	201
7.	Borsten	203
8.	Anussen	204
9.	Scheet	207
10.	Stront, afval	208
11.	Genitaliën	209
B.	Kabinet van de cynici	213
1.	Diogenes van Sinope – hondmens, filosoof, nietsnut	214
2.	Lucianus de spotter, of: De kritiek wisselt van partij	227
3.	Mefistofeles, of: De geest die steeds ontkent en de wil tot kennis	234
4.	De Grootinquisiteur, of: De christelijke staatsman als Jezusjager en de geboorte van de leer van de instituties uit de geest van het cynisme	243
5.	Het Men, of: Het meest reële subject van het moderne diffuse cynisme	260

II	Fenomenologisch hoofddeel	279
A.	De kardinale vormen van cynisme	281
	1. Het militaire cynisme	284
	2. Het cynisme van staat en hegemonie	296
	3. Het seksuele cynisme	321
	4. Het medische cynisme	339
	5. Het cynisme van de godsdienst	350
	6. Het cynisme van de wetenschap	362
B.	De secundaire vormen van cynisme	377
	1. Minima Amoralia – bekentenissen, grap, misdaad	377
	2. School van de willekeur – informatiecynisme, pers	384
	3. Ruilcynisme, of: De hardheid van het leven	394
III	Logisch hoofddeel	409
A.	Zwarte empirie – verlichting als organisatie van polemische kennis	411
	1. Oorlogskennis en spionage	414
	2. Politie en de optiek van de klassenstrijd	420
	3. Seksualiteit: de vijand is binnen – beneden	424
	4. Geneeskunde en verdachtmaking van het lichaam	428
	5. Het niets en de metafysica van het naakte zelfbehoud	431
	6. Natuurspionage, artilleriologica, politieke metallurgie	435
B.	Transcendentale polemieken	443
	Heraclitische meditatieën	443
	1. Polemieken tegen het Es, of: De duivel denken	447
	2. Metapolemieken. Over de fundering van Europese vormen van dialectiek in polemieken en ritmieken	455

iv	Historisch hoofddeel	473
	Het symptoom-Weimar. Bewustzijnsmodellen van de Duitse moderne tijd	475
1.	Kristallisatie in Weimar. Een tijdperk gaat over van herinnering naar geschiedenis	479
2.	Dadaïstische chaotologie. Semantische vormen van cynisme	484
	Excursie 1 – Blufschemering	495
	Excursie 2 – De ijshonden. Over de psychoanalyse van de cynicus	499
3.	De republiek-alsof. Politiek cynisme I: De strijd gaat door	505
4.	Het front en het niets. Politiek cynisme II: Populaire dialectiek en het uiteenvallen van het front	510
5.	Doden zonder testament. Politiek cynisme III: Verzorging van de oorlogsgraven in het eigen innerlijk	516
6.	Samenzweerders en simulanten. Politiek cynisme IV: Overtuiging als ontremming	522
	Excursie 3 – De verstandige bloedhond. Een sociaaldemocratische elegie	528
7.	Depersonalisering en vervreemding. Functionalistisch cynisme I	533
8.	Prothesen – over de geest van de techniek. Functionalistisch cynisme II	543
	Excursie 4 – Het Vierde Rijk – voor het Derde	555
	Excursie 5 – Totale prothetiek en technisch surrealisme	558
9.	Politieke algodicee. Cynische kosmologieën en pijnlogica	561
10.	Smekend om een Napoleon van binnen.	
	Politiek cynisme v: Training voor feitenmensen	572
11.	‘Helder moment’. Grote bekentenissen vanuit een gespleten bewustzijn	581
12.	De Duitse oplichtersrepubliek. Over de natuurlijke historie van het bedrog	587
	Aanhangsel	593
	Excursie 6 – Politiek couéisme. Modernisering van het liegen	594
	Excursie 7 – Spectraalanalyse van de domheid	598
	Excursie 8 – Toneelspelers en karakters	602
13.	Hopla – leven wij? Nieuw-zakelijk cynisme en verhalen over het moeilijke leven	606
	Excursie 9 – Mediacynisme en training in willekeur	617
	Excursie 10 – Mensen in het hotel	621
14.	Postcoïtale schemering. Seksueel cynisme en verhalen over de moeilijke liefde	623
15.	Dubbelbesluiten van Weimar, of: De zakelijkheid-ten-dode	628

Epiloog	637
Slot. Op weg naar een kritiek van de subjectieve rede	643
Literatuurverwijzing en dankbetuiging	661
Noten	663
Woord vooraf en Deel 1	663
Deel 2	
I. Fysiognomisch hoofddeel	666
II. Fenomenologisch hoofddeel	672
III. Logisch hoofddeel	678
IV. Historisch hoofddeel	684
Illustratieverantwoording	692

Inleiding

Schlage die Trommel und fürchte dich nicht
Und küsse die Marketenderin!
Das ist die ganze Wissenschaft,
Das ist der Bücher tiefster Sinn.
Heinrich Heine, *Doktrin*¹

Het grote gebrek van Duitse denkers is dat ze geen gevoel hebben voor ironie, cynisme, het groteske, voor verachting en spot.
Otto Flake, *Deutsch-Französisches* (1912)

Al een eeuw lang ligt de filosofie op sterven zonder dood te kunnen gaan omdat haar taak niet vervuld is. Daardoor wordt haar afscheid gerekt, ongewild en op martelende wijze. Voor zover ze niet te gronde is gegaan in puur denkbeheer sleept ze zich voort in een flonkerende doodsstrijd waarbij haar te binnen schiet wat ze tijdens haar leven heeft vergeten te zeggen. Nu haar einde in zicht komt, zou ze eerlijk willen worden en haar laatste geheim prijsgeven. Ze bekent: al die grote thema's, dat waren uitvluchten en halve waarheden. Al die vruchteloos fraaie, hoge vluchten – God, universum, theorie, praktijk, subject, object, lichaam, geest, zin, niets – dat alles is het niet. Dat zijn substantieven voor jongelui, voor buitenstaanders, geestelijken en sociologen.

'Woorden, woorden – substantieven. Ze hoeven slechts met hun vleugels te wieken en millennia storten eruit neer' (Gottfried Benn, *Epilog und lyrisches Ich*).

Bereidwillig en boetvaardig als ze is, behandelt de late filosofie dergelijke zaken onder de rubriek 'geschiedenis' – samen met de jeugdzonden. De tijd daarvoor is verstreken. In ons denken is geen vonkje meer te vinden van verheven gedachtegangen, van de extase van het begrip. Wij zijn van alles op de hoogte, wij zijn apathisch. Van enige *liefde* tot de wijsheid is geen sprake meer. Er is geen kennis meer waarvan je de vriend (*philos*) zou kunnen zijn. Gezien wat wij weten, komen wij niet op het idee het lief te hebben; wij vragen ons hooguit af hoe we het voor elkaar krijgen ermee te leven zonder in steen te veranderen.

Wat hier wordt aangeboden onder een titel die zinspeelt op grote tradities is een meditatie over de stelling ‘Kennis is macht’; dat is de stelling die in de negentiende eeuw de doodgraver van de filosofie is geworden. Deze woorden resumeren de filosofie en vormen tegelijkertijd de eerste bekenenis waarmee haar honderd jaar durende doodstrijd begint. Hiermee eindigt de traditie van een kennen dat, zoals uit zijn naam blijkt, erotische theorie was – waarheidsliefde en liefdeswaarheid. Uit het lijk van de filosofie zijn in de negentiende eeuw de moderne wetenschappen en machts-theorieën opgerezen – politicologie, theorie van de klassenstrijd, technocratie, vitalisme –, in elke gedaante tot de tanden bewapend. ‘Kennis is macht’. Dat zette een punt achter de onvermijdelijke politisering van het denken. Wie deze woorden uitspreekt, verraadt aan de ene kant de waarheid. Maar door ze uit te spreken wil hij méér bereiken dan waarheid: hij wil meedoen aan het spel van de macht.

In dezelfde tijd dat Nietzsche begon te onthullen dat achter elke wil tot kennis de *wil tot macht* schuilging, riep de oude Duitse sociaaldemocratie haar leden op deel te nemen aan de wedloop om de kennis die macht zou zijn. Nietzsches inzichten wensten over te komen als ‘gevaarlijk’, koud en zonder illusies, de sociaaldemocraten daarentegen stelden zich pragmatisch op – en kwamen op de proppen met een biedermeierachtig plezier in ontwikkeling. Beiden hadden het over macht – Nietzsche door het burgerlijk idealisme vitalistisch te ondermijnen, de sociaaldemocraten doordat ze door ‘ontwikkeling’ aansluiting probeerden te vinden bij de machtskansen van de burgerij. Nietzsche onderwees al een realisme dat het voor latere generaties van burgers en kleinburgers gemakkelijker moest maken afscheid te nemen van idealistische kletspraat, die de wil tot macht remt; de sociaaldemocraten streefden naar deelgenootschap in een idealisme dat vóór die tijd een belofte van macht had ingehouden. In de persoon van Nietzsche kon de burgerij al het raffinement en de sluwe grofheid bestuderen van een wil tot macht die haar ideaal had verloren, terwijl de arbeidersbeweging lonkte naar een idealisme dat beter paste bij haar nog naïeve wil tot macht.

Omstreeks 1900 had de radicale vleugel van de linksen het rechtse machts cynisme ingehaald. De wedloop tussen het cynisch-defensieve bewustzijn van de oude en het utopisch-offensieve bewustzijn van de nieuwe machthebbers heeft het politiek-zedelijk drama van de twintigste eeuw opgeleverd. In de race om het hardste bewustzijn van de harde feiten gingen de duivel en Beëlzebub bij elkaar in de leer. Uit de concurrentie

van deze vormen van bewustzijn is het halfdonker ontstaan dat zo kenmerkend is voor onze tijd – de wederzijdse bespieding van de ideologieën, de assimilatie van de tegenstellingen, de modernisatie van het bedrog, kortom: de situatie die de filosoof het luchtledige in stuurt, de situatie waarin leugenaars leugenaars leugenaars noemen.

Wij ontdekken een tweede actualiteit bij Nietzsche, nu de eerste, de fascistische Nietzsche-golf is weggeëbd. Opnieuw wordt duidelijk hoe versleten het christelijk kostuum is dat door de westerse beschaving wordt gedragen. Na de decennia van wederopbouw en dat van de utopieën en ‘alternatieven’ is het alsof plotseling een naïef elan verloren is gegaan. Men vreest irreële catastrofes, er is grote vraag naar nieuwe waarden, naar alle pijnstillende middelen trouwens. De tijd echter is cynisch en weet: nieuwe waarden hebben korte benen. Medemenselijkheid, vredesbeweging, de kwaliteit van het leven, verantwoordelijkheidsbewustzijn, milieuvriendelijkheid – dat loopt niet lekker. Je kunt erop wachten. Het cynisme staat klaar in de coulissen – tot het eindeloos gepraat voorbij is en de dingen hun loop nemen. – Onze onbezielde moderniteit kan heel goed ‘historisch denken’, maar twijfelt al lang of ze wel leeft in een zinvolle geschiedenis. ‘Wereldgeschiedenis, nee bedankt.’ De eeuwige terugkeer van hetzelfde, het meest subversieve denkbeeld van Nietzsche – kosmologisch onhoudbaar, maar vruchtbaar in cultuurfilosofische zin – valt samen met een hernieuwd opdringen van kynische motieven, die zich voor het laatst in de Romeinse keizertijd, en ook nog even in de renaissance, tot bewust leven hadden ontwikkeld. Hetzelfde: dat zijn de klopsignalen van een nuchter, op lust georiënteerd leven dat geleerd heeft rekening te houden met feiten. Op alles voorbereid zijn – dat maakt een mens onkwetsbaar slim. Leven ondanks geschiedenis, existentiële reductie, zogenaamde socialisatie, ironie versus politiek en wantrouwen jegens ‘projecten’. Een neoheidense cultuur die niet gelooft in een leven na de dood moet daarom het leven daarvóór zoeken.

Wat van doorslaggevende betekenis is en vaak wordt vergeten, is dat Nietzsche zichzelf heeft beschreven als ‘cynicus’; *daardoor* werd hij, naast Marx, de invloedrijkste denker van zijn eeuw. In Nietzsches ‘cynisme’ manifesteert zich een gemodificeerde relatie tot het ‘spreken van de waarheid’: het is een denken van strategie en tactiek, argwaan en ontremming, pragmatisme en instrumentalisme – en dat alles in de greep van een in de eerste en laatste plaats aan zichzelf denkend ik, dat inwendig laveert en zich van buiten pantsert.